

– точне визначення усереднених величин поправок на фізичні характеристики об'єкта (в рамках проведення масової оцінки оцінювачу вдається вручну «відчути» вклад у вартість різного роду поправок);

– так звані базові ставки вартості характерних площ (наприклад, середня вартість кв. м. земельної ділянки);

– експрес-оцінку вартості будь-якого об'єкта, яка може бути використана як базова оцінка з подальшим коригуванням на поправки, які не використовуються в моделі.

Отже, в умовах кризового стану економіки України, необхідності швидкого проведення системних реформ впровадження автоматизованої масової оцінки земель, яка базуватиметься на визначенні ринкової вартості, дозволить зменшити бюджетні витрати держави на оціночні роботи за рахунок автоматизації та виведе процес і якість оцінювання земель на якісно новий «європейський» рівень.

Список використаних джерел

1. Беляева А.В. Построение моделей массовой оценки объектов недвижимости с учетом пространственной зависимости // А.В. Беляева, Е.А. Гребенюк. – Пробл. управл. – 2014. – №1. – С. 45–52.
2. Воронін В.О. Автоматизована оцінка на основі адаптивної моделі ринкового ціноутворення // В.О. Воронін, А.В. Костик, Е.В. Лянце / Режим доступу: file:///C:/Users/hp/Desktop/VNULPM_2013_767_20.pdf
3. Кочетков Ю. О роли и задачах компьютеризованной массовой оценки в России – статья из журнала RWAY 1998, т. 35 (2). – С. 107–111.
4. Методичні основи грошової оцінки земель в Україні / [Ю.Ф. Дехтяренко, М.Г. Лихогруд, Ю.М. Манцевич, Ю.М. Палеха]. – К.: Профі, 2007. – 624 с.
5. Эккерт Дж. Организация оценки и налогообложения недвижимости: в 2 т. / Дж. Эккерт, Р. Дж. Глаудеманс, Р.Р. Олми. – М.: Рос. общество оценщиков, 1997. – Т. 1–2.
6. Anselin L. Spatial Econometrics: Methods and Models. – Dordrecht: Kluwer Academic, 1988a. – P. 284.
7. Eckert J. K., O'Connor P. M., Chamberlain C. Computer-Assisted Real Estate Appraisal. A California Savings and Loan Case Study // The Appraisal Journal. – 1993. – October. – P. 524–532.
8. Cliff A., Ord J. K. Spatial Processes: Model and Application. – London: Pion, 1981. – P. 327.

УДК 339.9.012.23

М.В. УСТИМЕНКО,

кафедра міжнародної економіки та маркетингу, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

Кластер в умовах міжнародного середовища: сутність, принципи і особливості функціонування

Стаття присвячена розкриттю сутності поняття «кластер»; аналізуються сучасні підходи до визначення даного поняття, його змісту, характерних ознак та принципів функціонування в умовах міжнародного бізнес-середовища.

Ключові слова: кластер, мережа підприємств, кооперація, коопетиція, синергетичний ефект.

М.В. УСТИМЕНКО,

кафедра международной экономики и маркетинга, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко

Кластер в условиях международной среды: суть, принципы и особенности функционирования

Статья посвящена раскрытию сути понятия «кластер»; анализируются современные подходы к определению данного понятия, его содержание, характерные признаки и принципы функционирования в условиях международной бизнес-среды.

Ключевые слова: кластер, сеть предприятий, кооперация, коопетиция, синергетический эффект.

M. USTYMENKO,

Department of International economy and marketing, National Taras Shevchenko University of Kiev, Ukraine

Cluster in the international environment: the nature, principles and features of functioning

The nature of the term «cluster» is explored and modern approaches to the definition of this concept, its content, main features and principles of functioning in international business environment are analyzed in the article.

Keywords: cluster, enterprise network, cooperation, cooptition, synergistic effect.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена необхідністю пошуку нових джерел економічного розвитку та таких форм міжнародної взаємодії суб'єктів підприємництва, що сприятимуть підвищенню їх стійкості і конкурентоспроможності у глобальному просторі в умовах посилення економічної і фінансової нестабільності світової економічної системи.

Однією з таких форм взаємодії можуть виступати кластери, які успішно функціонують у ряді розвинених країн світу, як у внутрішніх секторах економіки, так і на міжнародній арені. Однак практично немає прикладів функціонування успіш-

них кластерів в Україні як у внутрішньому секторі економіці, так і практично відсутні приклади інтеграції українських підприємств до міжнародних кластерних мереж. Це ставить необхідність перегляду визначення сутності поняття кластера і його характерних особливостей з метою визначення можливості використання кластерної концепції як засобу підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання в умовах інтернаціоналізації бізнес-середовища.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Теоретичні аспекти формування і функціонування класте-

рів висвітлені у роботах вітчизняних авторів В. Базилевича, Є. Безвушко, І. Брижань, З. Варналія, М. Войнаренка, В. Дубницького, Д. Лук'яненка, В. Новицького, Ю. Орловської, В. Проскуріної, С. Соколенка та зарубіжних авторів: М. Кітінга, М. Портера, В. Прайса, А. Ругмана, П. Самуельсона, Е. Фезера, Д. Якобса, Л. Янга. Особливості формування транскордонних кластерів висвітлюються у працях вітчизняних науковців, таких як І. Бакушевич, Н. Внукової, І. Пелешак, світовий досвід функціонування кластерів та особливості міжнародної кластерної взаємодії розкриваються у працях О. Канищенко, М. Хмари, А. Філіпенка, Г. Яшевої.

При цьому залишаються не визначеними особливості поняття кластера в умовах міжнародного середовища, специфіки і принципів його функціонування в таких умовах.

Метою статті є визначення сутності поняття кластера, принципів і особливостей його функціонування в умовах міжнародного бізнес-середовища.

Виклад основного матеріалу. Виникнення синергетичних ефектів від територіальної взаємодії споріднених та взаємопов'язаних промислових підприємств стали предметом уваги науковців ще понад століття назад, так питанням територіальної агломерації займався А. Маршал, який у відомій праці «Принципи економіки» (1890) розкрив суть функціонування зовнішнього спеціалізованого територіального розподілу на прикладі індустріальних регіонів і специфіку отримання додаткові переваги, що виникають завдяки територіальній близькості підприємств [1]. Праці А. Маршала були розвинені

Й.А. Шумпетером, котрий акцентував увагу на процесі «творчого руйнування», що «безперервно революціонує економічну структуру зсередини, постійно руйнуючи старе з постійним створенням нового», характерного для таких індустріальних округів. Подальший розвиток теорії регіонального зростання і просторової організації економіки отримали у працях Ф. Перу, який розкрив поняття «полюсів росту», та Е. Дахмена, який запропонував концепцію «блоків розвитку», описуючи взаємозалежність між здатністю одного сектора розвиватися, забезпечуючи при цьому прогрес та зростання в іншому [2].

Якщо на початковому етапі досліджень науковці приділяли увагу вивченню ефектів, що ведуть до підвищення ефективності діяльності підприємств унаслідок територіальної близькості та важливості таких утворень, як запускних механізмів розвитку національної економіки, то на сучасному етапі завдяки проведенню М. Портером аналізу конкурентної переваги націй, де було визначено основні компоненти отримання конкурентної переваги країн як наслідок успішної взаємодії елементів: наявності попиту, факторів виробництва, підтримуючих галузей та стратегії фірм у галузі і конкуренції між ними, кластери виступають об'єктом дослідження як інструменти підвищення міжнародної конкурентоспроможності та розвитку інноваційної діяльності.

Визначаючи сутність поняття «кластер», потрібно відзначити, що дане поняття досить різнопланове (табл. 1), у вітчизняній і світовій науці не існує єдиного підходу до трактування його сутності.

Таблиця 1. Підходи до визначення сутності поняття кластера

Визначення суті поняття кластера	Представники	Визначення
Концентрація взаємопов'язаних компаній	Портер М., Федулова Л.І., Маршал А., Розенфельд С., Маркушина Е.В.	Кластер – це географічна концентрація взаємопов'язаних компаній, постачальників, продуцентів послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з ними інституційних утвореннях в певних областях, які конкурують між собою, але разом з тим і співпрацюють (М. Портер)
Мережа компаній	Дранев Я.Н., Афанасьев М.	Кластер – мережа постачальників, виробників, споживачів, елементів виробничої інфраструктури, дослідницьких інститутів, взаємозв'язаних в процесі створення додаткової вартості (Я.Н. Дранев)
Інтеграція підприємств	Третьяк В.П., Ковальова Ю.М.	Кластер – інтеграція підприємств, спеціалізованих у певному секторі виробництва і локалізованих географічно (В.П. Третьак)
Територіальне об'єднання підприємств	Соколенко С.І., Безвушко Є.	Кластер – це територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону, що направляють свою діяльність на виробництво продукції світового рівня (С.І. Соколенко)
Організаційна форма регіональних науково-виробничих систем	Арсентьев А.С.	Кластер – організаційна форма регіональних науково-виробничих систем, створюваних на умовах державно-приватного партнерства та спільного використання наукового, освітнього, виробничого, ресурсного, інфраструктурного потенціалу, залучення адміністративних ресурсів в цілях освоєння нових технологій і підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції (А.С. Арсентьев)
Індустріальний комплекс	Мінгальова Ж.А., Ткачова С.В.	Кластер – індустріальний комплекс, сформований на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників та споживачів, пов'язаних технологічними ланцюжками та такими, що виступають альтернативою секторального підходу (Ж.А. Мінгальова)
Галузі, пов'язані між собою	Фезер Е.	Кластер – не тільки пов'язані між собою і підтримуючі галузі та інститути, а скоріше пов'язані між собою і підтримуючі галузі та інститути, які більш конкуруючі на основі їх взаємозв'язків (Е. Фезер)
Група секторів промисловості та організацій, пов'язаних між собою	Державний комітет України з регуляторної політики та підприємництва	Кластер – це, пов'язаних між собою відносинами купівлі – продажу, або підприємств, що мають загальну інфраструктуру, замовників чи резерви кадрів, взаємодія між якими збільшує конкурентні переваги

Джерело: складено автором на основі даних [3–10].

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Узагальнюючи проаналізовані нами підходи до визначення сутності поняття кластера, потрібно відзначити, що існує ряд підходів, які аналізують кластери з різних аспектів, що можуть бути розподілені на окремі групи в залежності від рівня економічної діяльності з точки зору якого аналізується кластер (мікро-, мезо-, макrorівня та регіональної економіки).

З позиції регіональної економіки кластер визначається як «економічна агломерація компаній», «територіальне об'єднання підприємств», «організаційна форма регіональних науково-виробничих систем», «індустріальний комплекс».

На мезоекономічному рівні «пов'язані між собою і підтримуючі галузі та інститути» (Е. Фезер), «група секторів промисловості та організацій» (Державний комітет України з регуляторної політики та підприємництва).

На мікроекономічному рівні, який вивчає взаємодію окремих економічних суб'єктів та ринків, вченими окреслюється суть кластера як «концентрація взаємопов'язаних компаній, постачальників, продуцентів послуг, фірм у споріднених галузях», «група взаємопов'язаних підприємств і організацій», «мережа компаній», «інтеграція підприємств».

Спільним елементом більшості визначень кластера на мікроекономічному рівні є акцентування уваги на сутності кластера як на окремій множині підприємств, організацій та інших установ, визначаючи його як сукупність, скупчення, концентрацію підприємств, організацій та інших установ. Серед інших підходів є визначення кластера як мережі підприємств, як інтеграції, як групи.

Аналізуючи більш детально вище зазначені підходи до визначення суті кластера, необхідно відмітити, що інтеграція передбачає процес об'єднання будь-яких елементів або частин в одне ціле, що не обов'язково справедливо для кластера, де окремі підприємства не об'єднуються в одну структуру, не можна також і господарську діяльність підприємств учасників чи сфери такої діяльності об'єднати в одне ціле, оскільки підприємства можуть здійснювати самостійні напрями господарської діяльності, часто підприємства можуть бути учасниками декількох кластерів; також доцільно відмітити, що в рамках кластера не існує усталеного переліку підприємств, оскільки з'являються нові компанії, інші виходять з ринку, що унеможливорює характеристику кластера як інтеграційного об'єднання.

Визначення кластера як групи компаній, тобто простої множини підприємств та інших установ, зводить визначення кластера до простої сукупності цих суб'єктів, не відображаючи внутрішні зв'язки між підприємствами – учасниками та неформальну взаємодію, що є джерелами створення особливих кластерних ефектів і характеризує кластер як унікальне утворення.

Характеристика кластера як мережі компаній, тобто, виходячи з дефініції поняття мережі, як об'єднання окремих суб'єктів, з визначеними правилами взаємодії всередині (між її членами) і ззовні мережі, акцентує увагу на сильних інституційних та міжорганізаційних зв'язках між взаємозалежними суб'єктами, які і визначають мережу підприємств, інститутів та інших організацій у процесі створення ланцюжка доданої вартості. Однак даний підхід також ігнорує неформальні взаємодії між учасниками кластера та окремими індивідами, оскільки формальні та неформальні комунікації і взаємодії не можуть бути об'єднані в одну єдину мережу.

Формальна взаємодія підприємств кластера може бути охарактеризована як мережа, поряд з якою існує багато неформальних мереж, які забезпечують неофіційну взаємодію підприємств та окремих індивідів.

Узагальнюючи проаналізовані нами підходи до визначення сутності поняття кластера, потрібно відзначити, що кластер є унікальним утворенням, що передбачає функціонування і взаємодію сукупності підприємств та інших організацій, об'єднаних як у формальній мережі так і в неформальному полі взаємодії.

У найбільш широкому сенсі кластер в економіці – це утворення, що включає в себе сукупність економічних суб'єктів, об'єднаних за певною ознакою, функціонуючих і взаємодіючих між собою на певних принципах, що уможливорює досягнення найвищих кінцевих результатів діяльності.

У вузькому значенні кластер можна охарактеризувати як територіальне утворення, що включає в себе мережі (сукупності, скупчення, концентрації) підприємств, організацій та інших учасників, функціонування і взаємодія яких відбувається на певних принципах, і в результаті такої взаємодії стає можливим досягнення найвищих кінцевих результатів діяльності.

Для визначення кластера можна виокремити ряд ознак, які характерні для даного типу утворення, серед них є наступні:

- територіальна (просторова) концентрація, пов'язаних спільними технологіями та навичками підприємств, організацій та інститутів;
- спеціалізація учасників утворення у певній галузі або секторі економіки;
- економічна взаємопов'язаність фірм, постачальників, суміжних галузей і організацій;
- наявність підприємств та організацій, що здійснюють компліментарну і взаємодоповнюючу діяльність;
- наявність ефективних механізмів взаємодії державних органів, підприємств та науково-дослідних інститутів;
- розвинена система коопераційних зв'язків між суб'єктами підприємництва;
- виникнення синергетичних ефектів від взаємодії між учасниками.

Однак для можливості охарактеризувати економічне утворення як кластер його відповідність усім ознакам не є обов'язковою, оскільки деякі ознаки можуть бути притаманні одним кластерам і бути не притаманними іншим. Обов'язковою умовою функціонування кластера є взаємодія суб'єктів підприємництва на основі певних принципів, які й забезпечують в умовах міжнародного середовища можливості для здійснення взаємовигідної співпраці між учасниками кластера і посилення конкурентних позицій такого утворення в цілому. Такими принципами є наступні:

- територіальної (просторової) концентрації;
- спеціалізації;
- стійкості взаємозв'язків;
- конкурентності;
- юридичної і організаційної самостійності учасників;
- синергетичності.

Розглянемо більш детально вищеописані принципи.

1. Територіальна (просторова) концентрація підприємств, організацій та інститутів

Із самого початку вивчення кластерів дослідження були присвячені тому феномену, що «більшість видів промислової і

торговельної діяльності, особливо у високотехнологічних секторах, демонструють тенденцію до все більшої і більшої спільної просторової концентрації» [11]. І така просторова концентрація підприємств надавала їм переваги продуктивності у зв'язку, близькістю до постачальників і клієнтів, зниженням операційних витрат, в тому числі транспортних витрат, а також отриманням зовнішніми ефектом економії від масштабу, який виникає при зниженні витрат на одиницю продукції для кожного підприємства, що входить до галузі (регіону), внаслідок зростання виробництва в галузі (регіоні) в цілому.

Географічна концентрація і близькість розташування підприємств, як зазначає О.А. Єрмакова, «єднає підприємства і посилює їх взаємодію», також поряд із кращими транспортними умовами і посиленою взаємодією підприємств між собою внаслідок територіальної близькості, важливим аспектом для налагодження взаємодії виступає також культурна ідентичність і особисті вподобання [12].

Нові форми транспорту і зв'язку, в тому числі Інтернет, можуть сильно змінювати просторові розміри кластера, географічна далекість окремих країн компенсується сучасними електронними засобами комунікації, а також періодичними особистими контактами. Даний погляд можна доповнити з урахуванням сучасних тенденцій у сфері високих технологій, де з'явилася і постійно зростає можливість створення віртуальних транснаціональних кластерів [13]. Віртуальний кластер являє собою союз фірм із різних країн, націлених на одні ринки або ж об'єднаних однаковими технологіями.

Узагалі в системі міжнародного підприємництва часто менш помітними можуть бути географічний аспект кластера, а на перше місце виходить взаємодія між підприємствами, оскільки кластери визначаються відносинами між учасниками, а не членством, і приналежністю до окремої території.

Однак, незважаючи на те що за допомогою сучасних засобів комунікації територіальна віддаленість може бути подолана, все ж територіальна ознака кластера не втрачає своєї актуальності й до сьогодні, оскільки особливе значення в кластерному об'єднанні мають регулярні неформальні зв'язки, можливі лише в умовах територіальної близькості» [14]. Крім цього, ефекти, пов'язані з логістичною оптимізацією, також тісно прив'язані до територіального розміщення.

Підприємства, організації та інші учасники кластера завжди географічно зосереджені в одному чи у сусідніх регіонах, навіть якщо кластер охоплює декілька країн [15]. На міжнародному рівні окремі кластери можуть бути об'єднані у міжнародні мережі кластерів, включаючи окремі території, що не мають спільних кордонів.

Тому доцільно припустити, що в сучасних умовах потрібно розглядати не стільки територіальну близькість, як просторову близькість, коли передбачається окремі територіальні концентрації підприємств, яка надає свої переваги та можливість доповнення або часткової компенсації територіальної віддаленості за рахунок використання віртуального простору для комунікацій. На підтвердження даної думки звернемося до вислову С. Соколенко, який зазначав, що при формуванні кластера поряд із географічною концентрацією та близькістю в рамках окремих територій необхідно враховувати можливість збільшити кількість контактів і зв'язків за рахунок сучасних засобів комунікації, розвитку транспортних умов тощо.

Територіальна (просторова) концентрація як зосередження підприємств на певній території може спричинювати агломераційний ефект, коли підприємства групуються навколо основного центру – ядра агломерації за рахунок ближніх виробничих та інших ближніх зв'язків у формуванні ланцюга доданої вартості. Однак сама по собі концентрація підприємств означає лише агломерацію, що свідчить про високу ділову активність у регіоні, однак не обов'язково передбачає наявність певних зв'язків між підприємствами чи їх спеціалізацію у певній сфері і відповідно ще не веде до отримання кластерних ефектів.

2. Спеціалізація на конкретній сфері діяльності, пов'язаність спільними технологіями та навичками, компліментарність діяльності

Кластер завжди передбачає спеціалізацію на конкретній сфері діяльності, сукупність підприємств, пов'язаних спільними технологіями та навичками, які ведуть компліментарну діяльність. Принцип спеціалізації діяльності був визначений ще А. Маршаллом, де головними характеристиками його «промислового району», був високий рівень вертикальної і горизонтальної спеціалізації, коли окремі компанії можуть зосередитися на одній функції у виробничому ланцюжку. На підтвердження даного принципу наведемо цитати сучасних дослідників, які визначають зміст кластера як сукупності підприємств «спеціалізованих в певному секторі виробництва» (В.П. Третьак.), «пов'язаних технологічними ланцюжками та такими, що виступають альтернативою секторального підходу» (Ж.А. Мінгалова). При цьому важливу роль у виявленні механізму діяльності кластера відводять взаємозв'язкам між компаніями та іншими організаціями, визначаючи їх як «взаємозв'язаних у процесі створення додаткової вартості» (Я.Н. Дранев), таких які «спільно діють у певному виді бізнесу та характеризуються спільністю напрямів діяльності і взаємодоповненням один одного», «у споріднених галузях, а також пов'язаних з ними інституційних утвореннях в певних областях» (М. Портер).

Спеціалізація є надзвичайно важливою умовою функціонування кластерів, відіграючи важливу роль у функціонуванні кластерів в умовах посилення глобальних і регіональних процесів, оскільки забезпечує можливість суб'єктам кластера визначити своє місце в міжнародних ланцюгах постачань і розвивати конкурентні переваги. Так, Л.І. Федулова наводить приклади кластерів у Франції, які з локальних територіальних утворень перетворилися на осередок передових рішень міжнародного значення у біотехнологіях і фармацевтиці, зокрема «Медичний регіон» Парижа, який став світовим лідером у медичній інформатиці, молекулярній і клітинній медицині, кластер «біополіс» Ліона, де зосереджено 450 великих компаній, серед яких Biomerieux, SanofiPasteur, Roche, Merial, і тисячі невеликих фірм, що спеціалізуються на інфекційних захворюваннях і медичній діагностиці [16]. На берегах Рейну створена «Біотехнологічна долина», що поєднує кластери Франції й сусідніх Німеччини й Швейцарії у даних галузях.

Однак просто технологічно пов'язані галузі, підприємства утворюють лише індустріальні комплекси, індустріальні райони, де часто не враховуються зв'язки, взаємовідносини між учасниками, хоча підприємства і мають потенційну можливість для комунікації. Так, С. Розенфельд вважав, що гео-

графічно окреслена концентрація взаємозалежних фірм ще не є кластером. Фірми повинні також мати канали дія виробничих трансакцій, діалогу й комунікації між малими та середніми підприємствами. Всі активні канали зв'язку, навіть критична маса споріднених фірм не є локальною виробничою чи соціальною системою, і отже не функціонує як кластер. Схожого погляду дотримується М. Войнаренко, який на прикладі аналізу функціонування промислових регіонів в Україні зазначає, що «науково-промислові регіональні комплекси в основній більшості є розрізненими організаціями, які не об'єднані між собою коопераційними і більш того інтеграційними зв'язками» [17]. Така розрізненість суб'єктів господарювання не сприяє досягненню ними синергічних ефектів. І хоча територіально-виробничі комплекси, промислово-регіональні комплекси, індустріальні райони і можуть отримувати агломераційні ефекти і мають передумови щодо розвитку кластерів, однак у більшості випадків це різні поняття, які призводять до різних ефектів.

3. Наявність стійких взаємозв'язків між підприємствами, організаціями та інститутами

Як зазначають К. Кетелс, Г. Ліндгвіст та О. Зюльвел, співробітництво у кластерах здійснюється в таких напрямках: спільне виробництво, спільні продажі, аналіз ринку, спільні НДКР, лобювання бізнес-середовища, співпраця у сфері зростання і розширення кластера, залучення до нього нових учасників. Найпоширенішими формами міжсуб'єктної взаємодії в рамках промислового кластера, на думку Л.Л. Калініченко, є: економічна взаємодія (здійснення спільної виробничої діяльності, система технологічної кооперації, сумісна реалізація проектів розвитку); логістична взаємодія; інформаційна взаємодія; правова; організаційна взаємодія [18].

У найбільш загальному вигляді сфери взаємодії в рамках кластерних утворень можуть бути класифіковані за такими напрямками: спільне виробництво, спільна маркетингова діяльність, спільна дослідницька і освітня діяльність, спільна управлінська діяльність, фінансова діяльність.

З даного аналізу видно, що взаємодія в рамках кластера може мати різні форми і напрями, не обов'язково охоплюючи всі вище зазначені сфери, однак завжди передбачає наявність стійких комунікативних взаємозв'язків між учасниками кластера.

Кластери в умовах міжнародного бізнес-середовища можуть включати в себе учасників, які належать до двох або більше країн, охоплюючи території декількох країн і базуючись на використанні конкурентних переваг країн, які представляють учасники кластера. При цьому стійкість зв'язків між учасниками залишається обов'язковою умовою для функціонування кластера. Згідно з даним критерієм виділяють кластер як цільне утворення, де сукупність учасників з декількох країн створюють єдиний кластер, і другий тип – міжнародна мережа кластерів, коли так званий міжнародний кластер складається з декількох кластерів, що функціонують на території різних країн. В останньому випадку мова йде про те, що міжнародна мережа кластерів не є за своєю суттю кластером як таким, не маючи всіх кластерних ефектів, зокрема має обмежені можливості неформальної комунікації учасників, також зменшуються власне логістичні ефекти від кластерної взаємодії.

Без стійкості взаємозв'язків між учасниками певне утворення не можна визначити як кластер, воно буде мати біль-

ше характер окремого проекту, якщо націлене на окремий визначений проміжок часу, простої або багатосторонньої кооперації, якщо в систему взаємовідносин включено лише декілька підприємств або просто свідчитиме про неуспішність створення кластеру.

Кластери не завжди можуть бути ефективними, і основною причиною такої неефективності є саме проблема в налагодженні комунікацій між його учасниками. Так, на думку І.О. Дегтярьової, зумовлено тим, що ефективність кластерів пов'язана з дією комплексу чинників, які мають важливе значення для їх функціонування та повинні еволюціонувати до певного рівня, наприклад культура ведення бізнесу, реалізація людського капіталу, якість менеджменту, співробітництво та ін. Можливо, у зв'язку з їхньою «незрілістю» у світовій практиці існує багато кластерів, які не досягли успіху і не мають суттєвих конкурентних переваг [14].

Дослідження відмінностей між кластерними і коопераційними зв'язками, здійснені Дубницьким [19], свідчать, що крім територіальної локалізації саме «стійкість господарських зв'язків суб'єктів економіки – учасників кластерної системи» та «довготривалість координації взаємодії учасників системи» є визначальними рисами, що відрізняють кластер від простої кооперації.

4. Юридична і організаційна самостійність учасників

Юридична і організаційна і господарська самостійність учасників кластера – це важливий принцип, який відрізняє його від індустріальних, фінансово-промислових груп, концернів та інших інтеграційних об'єднань підприємств, де всі учасники знаходяться під одним керівництвом, що не передбачає взаємодії між ними на добровільних умовах. Потужність групи і можливість її розвитку також обмежена ресурсами самої групи.

Як приклад від противного можна навести також територіально-виробничі комплекси, засновані ще в СРСР і характерні для командно-адміністративної економіки, де відбувалося планове заснування і розвиток комплексу, взаємодія підприємств контролювалась згори для досягнення поставлених цілей, а не була результатом добровільного об'єднання підприємств, тому багато з таких об'єднань і сьогодні не зважаючи на територіальну агломерацію, спеціалізацію і наявність підтримуючих галузей не функціонують за кластерними типами.

5. Конкурентне середовище в середині кластера

Глобалізація господарської діяльності посилює конкурентну напруженість на світових ринках, ставить нові вимоги до кластерів і результатів їхньої діяльності, що вимагає від кластерів зміцнення конкурентних переваг для можливості утримання в міжнародних ланцюгах постачань. Така конкуренція носить форму зовнішньої по відношенню до кластера. Так, відповідно до положень, викладених у роботах М. Портера, чим більшою мірою національні галузі промисловості піддаються впливу процесів міжнародної конкуренції, тим більш явною стає тенденція до кластеризації [20]. У міру зростання кластера в процесі збільшення концентрації підприємств у ньому посилюється і внутрішня конкуренція між учасниками за покупців і постачальників. Така конкуренція є необхідною і визначальною умовою ефективного функціонування суб'єктів підприємництва у кластерах, стимулюючи учасників кластера до більш ефективної діяльності, забезпечуючи активізацію інноваційного процесу, краще задоволення потреб споживачів

та мінімізацію витрат, вона носить форму не згубної, а навпаки стимулюючої розвитку і функціонування компанії у кластері, що пов'язано з поєднанням механізмів конкуренції з кооперацією у рамках кластерного співробітництва, так званої коопетиції [21]. При цьому характерною відмінністю кластера від розвинутої системи кооперації є те, що в рамках кластера учасники не лише співпрацюють на основі коопераційних відносин, а конкурують між собою, при цьому така конкуренція носить форму стимулюючої, а не руйнуючої.

6. Досягнення найвищих кінцевих результатів діяльності

У результаті функціонування кластера виникають синергетичні ефекти, системний ефект від посиленої формальної взаємодії підприємств-учасників. При цьому лише деякі вчені у визначенні наводять результат такої взаємодії підприємств, визначаючи поняття кластера, описуючи його як «досягнення конкретного господарського ефекту та посилюють ринкові конкурентні переваги», «забезпечуючи на конкурентній основі синергетичний ефект», «в цілях освоєння нових технологій і підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції», «з метою підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції та економічного зростання регіону». На наш погляд, однією з основних рис, які притаманні кластерам і відрізняють його від інших утворень, є саме результат, синергетичний та інші ефекти, які виникають у результаті кластерної взаємодії.

Такі ефекти, згідно із С. Соколенко, можна розділити на «жорсткі» та «м'які». Більш ефективні бізнес-транзакції, найбільш сприятливі інвестиції, зменшені витрати на закупівлю матеріалів, послуг та інші показники, що породжують прибутки та створюють робочі місця, – віднесено до «жорстких» переваг кластерів. «М'які» переваги кластерів виходять із їх орієнтування на організацію процесів навчання, бенчмаркінгу, обміну досвідом, який поширює знання серед учасників кластеру і породжує інновації, імітацію та удосконалення виробництва. В багатьох випадках «м'які» переваги кластеризації, які виступають як непомітний і невловимий актив потенційно справляють набагато більший вплив на результати діяльності, ніж ефект дії «жорстких» переваг [22]. При цьому в умовах посилення міжнародної конкуренції виникнення синергетичних ефектів, що сприяють підвищенню ефективності господарської діяльності, можуть мати вирішальне значення у процесі формування конкурентних переваг кластера в міжнародному бізнес-середовищі, посилюючи конкурентні позиції учасників кластера і забезпечуючи їм стійкі позиції на міжнародній арені.

Однак кластер як сукупність різних організацій в цілому може мати більший вигравш, ніж окремі його учасники, оскільки в рамках кластера можливий перерозподіл вигоди між окремими учасниками. В умовах міжнародного середовища виникнення синергетичного ефекту може бути знівелювано для учасників з окремих раїн у зв'язку з неефективністю їхньої діяльності, втратою порівняльних переваг у постачанні продукції чи продукуванні технологій, що може призвести до заміни неефективних і нездатних конкурувати учасників з одних країн на нових учасників з інших країн у рамках сформованих ланцюгів доданої вартості.

У вітчизняній літературі, як зазначають Ю. Орловська, К. Гончарова, термін «кластер» часто ототожнюють з поняттями «територіально-виробничі комплекси», «науково-виробничі об'єднання», «технополіси», «бізнес-інкубатори»,

«особливі економічні зони», «індустріальні райони», «мережа організацій (ділова мережа)», «мережева організація», «промислово- або фінансово-промислова група», «вертикально інтегрована структура», однак дані визначення мають певні відмінності від поняття кластера [23].

Кластер відрізняється від територіально-виробничих комплексів та індустріальних регіонів наявністю системи стійких взаємовідносин з приводу кооперації і одночасно конкуренції, від простої кооперації дане поняття відрізняє наявність критичної маси учасників та конкуренція між ними, кластер є ширшим поняттям ділової мережі, які не обов'язково відображають галузеві зв'язки. При цьому технополіси, технопарки та бізнес-інкубатори можуть виступати як складова кластера як організацій інноваційної інфраструктури, однак їх не можна ототожнювати з поняттям кластера, яке у більшості випадків означає ширше поняття і є не просто скупченням різного роду організацій, а особливим утворенням, у результаті діяльності якого утворюються додаткові синергетичні ефекти.

Висновки

Таким чином, у найбільш широкому сенсі кластер в економіці – це утворення, що включає в себе сукупність економічних суб'єктів, об'єднаних за певною ознакою, функціонуючих і взаємодіючих між собою на певних принципах, що уможливує досягнення найвищих кінцевих результатів діяльності.

Кластер на рівні мікроекономічної діяльності можна охарактеризувати як територіальне утворення, що включає в себе мережі (сукупності, скупчення, концентрації) підприємств, організацій та інших учасників, функціонування і взаємодія яких відбувається на певних принципах, і в результаті такої взаємодії стає можливим досягнення найвищих кінцевих результатів діяльності.

Виявлено, що функціонування кластера в умовах міжнародного бізнес-середовища відбувається на основі таких принципів: територіальна (просторова) концентрація підприємств, організацій та інститутів; юридична і організаційна самостійність учасників; спеціалізація учасників на конкретній сфері діяльності, компліментарність; наявність стійких взаємозв'язків між ними учасниками при збереженні конкурентного середовища в середині кластера, що в результаті веде до створення системного ефекту і досягнення найвищих кінцевих результатів діяльності.

Список використаних джерел

1. Маршалл А. Принципы экономической науки. – М., 1993. В 3-х т. – Т. 1.
2. Брикова І.В. Роль кластерів у процесі формування стратегічних конкурентних переваг національних регіонів kneu.edu.ua/get_file.php?id=906
3. Портер М.Е. Конкуренція. Москва: Видавничий дім «Вільямс», 2005. – 608 с.
4. Дранев Я.Н. Практика экономического развития территорий: опыт ЕС и России / Я.Н. Дранев. – М.: Сканрус, 2001.
5. Третьяк В.П. Кластеры предприятий: пути создания и результативности функционирования / В.П. Третьяк. – М.: Август Борг, 2006. – 132 с.
6. Соколенко С.И. Промышленная и территориальная кластеризация как средство реструктуризации // Безопасность Евразии. – 2002. – №1. – С. 432–437.

7. Арсентьев А.С. Кластеры в региональной экономике [Электрон. ресурс]: электронный журнал ВлГУ / А.С. Арсентьев. – 2007. – №18 (2). – Режим доступа: <http://journal.vlsu.ru/index.php?id=842>.
8. Мингалеева Ж. Кластеры и формирование структуры региона / Ж. Мингалеева, С. Ткачева // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – №5. – С. 97–101.
9. Feser E.J. Old and New Theories of Industry Clusters. – London, 1998.
10. Шовкалюк В.С. Організаційні форми управління кластерами / В.С. Шовкалюк [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: [/jekonomika/page,2,206838-Klastery-kak-faktor-innovacionnogo-razvitiya-predpriyatiy-iterritorialnyh-obrazovaniy.html](http://jekonomika/page,2,206838-Klastery-kak-faktor-innovacionnogo-razvitiya-predpriyatiy-iterritorialnyh-obrazovaniy.html)
11. Kowalski A.M. The Role of Innovative Clusters in the Process of Internationalization of Firms // Journal of Economics, Business and Management, Vol. 2, No. 3, August 2014.
12. Ермакова О.А. Підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів України на основі кластерної моделі: монографія / О.А. Ермакова. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2011. – 221 с.
13. Омеляненко В.А. Теоретичні основи та аналіз світового до-світу міжнародного розвитку високотехнологічних кластерів / Омеляненко В.А., Вернидуб Н.О. // Междисциплинарные исследования в науке и образовании. – 2013. – №2.
14. Дегтярьова І.О. Наукові та практичні аспекти застосування кластерного підходу в управлінні конкурентоспроможністю регіонів України // Державне управління: теорія та практика. – 2011. – №1.
15. Design of cluster initiatives – An overview of policies and praxis in Europe [Electronic resource] / Procedure of access: http://www.clusterpolisees3.eu/9.11_Regional_clustering_and_networking_as_innovation_drivers.pdf
16. Федулова Л.І. Методологічні засади формування технологічних кластерів [Текст] / Л.І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2010. – №3. – С. 61–73.
17. Войнаренко М.П. Кластеры в институциональной экономике / М.П. Войнаренко. – СПб.: АНО «ИПЭВ», 2013. – С. 332.
18. Калініченко Л.Л. Аспекти взаємодії суб'єктів промислового кластеру / Л.Л. Калініченко // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. – Одеса, 2011. – №34. – С. 126–136.
19. Дубницький В.І. Теоретико-методологічне обґрунтування системи економічних кластерів в умовах співробітництва регіонів / В.І. Дубницький // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія». Зб. наукових праць. ЛНТУ. – Вип. 6 (23). – Ч. 1. – Луцьк, 2009.
20. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations, New York: Free Press, 1990, pp. 152.
21. Звіт НДР Розробка регіональної стратегії формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів. – Львів, 2008 р.
22. Соколенко С.І. Проблеми і перспективи посилення конкурентноздатності економіки України на основі кластерів // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів (Зб. наукових праць). Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; Редкол.: відп. ред. Є.І. Бойко. – Львів, 2008. – 546 с. http://www.lv.ukrstat.gov.ua/CBC/books/2008/UA04CLO8_1u.pdf
23. Орловська Ю.В. Основні чинники, що формують поняття регіонального кластеру: еволюція теоретичних підходів / Ю. Орловська, К. Гончарова // Економічний простір. – 2010. – №44/2. – С. 98–114.

С.П. ЯЦУК,

аспірант, магістр міжнародної економіки, Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі

Удосконалення механізму оподаткування прибутку підприємств

У статті визначаються основні напрями удосконалення механізму оподаткування прибутку підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України з урахуванням існуючого міжнародного досвіду. Також акцентується увага на основних проблемах та ризиках, які стоять на заваді здійснення удосконалення податкового механізму регулювання; запропоновані напрями реформування оподаткування податком на прибуток підприємств.

Ключові слова: оптимізація оподаткування, податки, механізм оподаткування, податок на прибуток підприємств, прибутковий податок.

С.П. ЯЦУК,

аспірант, магістр міжнародної економіки, Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі

Совершенствование механизма налогообложения прибыли предприятий

В статье определяются основные направления совершенствования механизма налогообложения прибыли предприятий на современном этапе развития экономики Украины с учетом существующего международного опыта. Также акцентируется внимание на основных проблемах и рисках, мешающих осуществлению совершенствования налогового механизма регулирования; предложены направления реформирования налогообложения налогом на прибыль предприятий.

Ключевые слова: оптимизация налогообложения, налоги, механизм налогообложения, налог на прибыль предприятий, подоходный налог.

S.YASHCHUK,

postgraduate, master of international economics? Ukrainian State University of Finance and International Trade

Improvement of the corporate income tax mechanism

This article identifies the key areas of Corporate Income Tax mechanism improvement at the current stage of Ukraine's development, taking into account existing international experience. Also focuses on the major issues and risks that could prevent the process of tax regulation mechanism improvement; the ways of improvement are proposed.

Keywords: tax optimization, tax, taxes, mechanism of taxation, income tax, income tax.